

**กระบวนการยุติธรรมทางเลือก: สภาพการดำเนินการระงับข้อพิพาททางเลือก
ของประชาชนในพื้นที่ชุมชนจังหวัดชายแดนภาคใต้**
msuthisak@gmail.com

สุทธิดี ดีอะระ¹
ธวัช นัยพอม²
นิเลาะ แวอุเซ็ง³
ขอซาลี เบญหมัด⁴
โศรดา ทะลี⁵

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสภาพการดำเนินการระงับข้อพิพาททางเลือกในชุมชนของประชาชนในพื้นที่ท้องถิ่นจังหวัดชายแดนภาคใต้ โดยใช้วิธีวิทยาการวิจัยผสมผสานวิธี การเก็บข้อมูลเชิงปริมาณ โดยใช้แบบสอบถาม จากกลุ่มตัวอย่างซึ่งเป็นประชาชนทั่วไปในจังหวัดชายแดนภาคใต้ จำนวนทั้งสิ้น 1,100 ชุด และเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพจากการประชุมกลุ่ม (Focus Group) ของผู้นำชุมชนและผู้นำศาสนา จำนวน 30 คน ตรวจสอบความเที่ยงตรงของแบบสอบถามโดยผู้เชี่ยวชาญและวิเคราะห์หาค่า Cronbach's Alpha วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้ค่าสถิติพื้นฐาน ได้แก่ จำนวน ร้อยละ ค่าเฉลี่ย และการวิเคราะห์เนื้อหา ผลการวิจัยพบว่า ประชาชนส่วนใหญ่เคยเข้าร่วมการระงับข้อพิพาททางเลือกในรูปแบบการเจรจาต่อรองและการไกล่เกลี่ย โดยมีส่วนร่วมการระงับข้อพิพาทในบทบาทของผู้ดำเนินการหรือคนกลาง ซึ่งผลการดำเนินการปรากฏออกมาในลักษณะที่สามารถยุติข้อพิพาทได้เป็นส่วนใหญ่ นอกจากนี้ ยังพบว่าการระงับข้อพิพาททางเลือกในชุมชนจังหวัดชายแดนภาคใต้ใช้รูปแบบการไกล่เกลี่ยเป็นหลัก โดยผ่านคนกลาง ซึ่งเป็นผู้นำชุมชนหรือผู้นำศาสนาอันเป็นที่เคารพนับถือของคนในชุมชน อย่างไรก็ตาม แนวปฏิบัติในการยุติความขัดแย้งมีความแตกต่างตามบริบทชุมชนและลักษณะของข้อพิพาท ประกอบด้วย การไกล่เกลี่ยโดยใช้หลักการมีส่วนร่วม การไกล่เกลี่ยโดยใช้หลักหุ้มนปากดี การไกล่เกลี่ยโดยใช้หลักบารมี การไกล่เกลี่ยโดยใช้หลักความเป็นพี่น้องในอิสลาม และการไกล่เกลี่ยโดยใช้หลักบูรณาการ จึงเสนอแนะได้ว่าภาครัฐควรพัฒนาศักยภาพของผู้นำศาสนาและผู้นำในชุมชนให้มีความรู้ด้านกฎหมายและมีทักษะในการเจรจาประนีประนอมเพื่อระงับข้อพิพาท เพื่อเป็นประโยชน์ในการพัฒนาระบบยุติธรรมทางเลือกในชุมชนให้มีการดำเนินการที่มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

คำสำคัญ: กระบวนการยุติธรรมทางเลือก, การระงับข้อพิพาททางเลือก, จังหวัดชายแดนภาคใต้

¹ LL.M. (International Law), ผู้ช่วยศาสตราจารย์ วิทยาลัยอิสลามศึกษา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี

² Ph.D. (Islamic Banking and Finance), วิทยาลัยอิสลามศึกษา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี Email: noipom2000@yahoo.com

³ Ph.D. (Education), ผู้ช่วยศาสตราจารย์ วิทยาลัยอิสลามศึกษา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี Email: niloh.w@psu.ac.th

⁴ Ph.D. (Islamic Studies), คณะอิสลามศึกษาและนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยฟาฏอนี Email: ghazalimhd@gmail.com

⁵ M.Ec., นักวิชาการอิสระ Email: sorada99@gmail.com

Alternative Justice: The State of Alternative Dispute Resolution (ADR) in Communities of Southern Border Provinces of Thailand

msuthisak@gmail.com

Suthisak Duereh¹

Tawat Noipom²

Niloh Wae-u-Seng³

Ghazalee Benmad⁴

Sorada Halee⁵

Abstract

This research aimed to study the state of alternative dispute resolution in the communities of the southern border provinces by using mixed methods research. The quantitative data were collected using questionnaire from 1,100 people in the southern border provinces. The qualitative data were collected from the focus Group of 30 people including community leaders and religious leaders. Content validated and Alpha-Cronbach were employed to test the construct reliability. Data were analyzed by using basic statistics such as frequency, percentage, mean, and content analysis. The results found that most people have been participated in Alternative Dispute Resolution and negotiation, in which most of them participated as the mediator. In addition, Alternative Dispute Resolution in southern border provinces was mostly used as mediation model through mediators, who were community leaders or respected religious leaders. However, the conflict resolution practice is different in the context and the nature of the dispute, including mediation by participatory principles, mediation by Hukum Pakat, mediation by charismatic leader, mediation by application of brotherhood principles in Islam and the integrated mediation. Therefore, it is suggested that the government should develop the potential of religious leaders and community leaders to have legal knowledge and negotiation skills to settle disputes. This will be beneficial for the development of an alternative justice system in the community for more effective actions.

Keywords: Alternative Justice, Alternative Dispute Resolution, Southern Border Provinces of Thailand

¹ LL.M. (International Law), Assistant Professor, College of Islamic Studies, Prince of Songkla University Pattani Campus

² Ph.D. (Islamic Banking and Finance), College of Islamic Studies, Prince of Songkla University Pattani Campus Email: noipom2000@yahoo.com

³ Ph.D. (Education), Assistant Professor, College of Islamic Studies, Prince of Songkla University Pattani Campus Email: niloh.w@psu.ac.th

⁴ Ph.D. (Islamic Studies), Faculty of Islamic Studies and Law, Fatoni University Email: ghazalimhd@gmail.com

⁵ M.Ec., Independent Scholar Email: sorada99@gmail.com

กระบวนการยุติธรรมทางเลือก: สภาพการดำเนินการระดับข้อพิพาททางเลือก ของประชาชนในพื้นที่ชุมชนจังหวัดชายแดนภาคใต้

บทนำ

กระบวนการยุติธรรมทางเลือกเป็นช่องทางหนึ่งในการจัดการความขัดแย้งของคนในสังคมเพื่อให้ต่างฝ่ายต่างยอมผ่อนผันซึ่งกันและกัน จากวาทกรรมทางสังคมที่กล่าวว่า “ความยุติธรรมที่ล่าช้า คือความไม่ยุติธรรม” คงเป็นถ้อยคำกล่าวที่ไม่เกินจริงมากนักสำหรับกระบวนการยุติธรรมตามกฎหมายในสังคมไทย เมื่อการดำเนินคดีในศาลด้วยกระบวนการยุติธรรมตามกระแสหลักมีความล่าช้าและค่าใช้จ่ายที่สูง การเสนอทางเลือกเพื่อยุติข้อพิพาทด้วยแนวทางอื่นที่มีความรวดเร็วและซับซ้อนน้อยกว่าจึงเป็นสิ่งสำคัญ องค์การสหประชาชาติ United Nation Office of Drugs and Crime (2007) ได้กล่าวถึงประเด็นความจำเป็นในการนำกระบวนการยุติธรรมทางเลือกมาใช้ว่ามีเหตุผลหลายประการ จะช่วยลดภาระของรัฐในการนำคดีเข้าสู่กระบวนการพิจารณาของศาล ลดความแออัดของผู้ต้องขังในเรือนจำ และเพิ่มบทบาทของชุมชนในการแก้ปัญหาความขัดแย้ง อีกทั้งช่วยฟื้นฟูสัมพันธภาพของผู้คนในสังคมให้เปลี่ยนแปลงจากเดิมที่มุ่งการลงโทษผู้กระทำความผิด มาสู่ธรรมชาติของการสร้างความสมานฉันท์และการบูรณาการ (Restorative justice and reintegration) ให้โอกาสผู้ที่กระทำความผิดได้ปรับปรุงตนเองเพื่อคืนสู่สังคม

กระบวนการระดับข้อพิพาททางเลือก (Alternative Dispute Resolution: ADR) ที่นิยมปฏิบัติกันมากในปัจจุบันมีหลายวิธีการ ประกอบด้วย การเจรจาต่อรอง (Negotiation) การไกล่เกลี่ยข้อพิพาท (Mediation of disputes) และอนุญาโตตุลาการ (Arbitration) ซึ่งเป็นทางเลือกสำคัญในการแก้ปัญหากระบวนการยุติธรรมโดยไม่ต้องเข้าสู่กระบวนการพิจารณาคดีในชั้นศาล ซึ่ง

สามารถดำเนินการได้ทั้งในคดีแพ่ง คดีแรงงาน และคดีอาญาที่เป็นความผิดเล็กน้อย (จุฑารัตน์ เอื้ออำนวย, 2556; อรพินธ์ สุวัฒน์ปุระ, 2551) การระดับข้อพิพาทโดยกระบวนการยุติธรรม ทางเลือกจะช่วยลดภาระของกระบวนการยุติธรรมกระแสหลักที่มีความซับซ้อน และไม่มีหลักเกณฑ์ในทางกฎหมายที่กำหนดให้คดีต้องดำเนินการแล้วเสร็จภายในระยะเวลาอันนานเท่าใด

สำหรับการระดับข้อพิพาททางเลือกในมิติอิสลามโดยพื้นฐานจะเริ่มต้นด้วยการนะคดีฮัฎ (การตักเตือน) เพื่อให้คำแนะนำที่จะขอลมจิตใจแก่คู่กรณีให้เย็นลงและยอมรับฟังการประนีประนอม จากนั้นจึงดำเนินการด้วยการไกล่เกลี่ย (ซุลฮุ) หรือการประนีประนอมด้วยวิธีการใดก็ตามที่จะทำให้ข้อพิพาทที่เกิดขึ้นยุติลงอย่างสงบได้ (Nora et al, 2013; Syed Khalid Rashid, 2008) ซึ่งตัวบทหลักฐานที่กล่าวถึงการยุติข้อพิพาทมีปรากฏชัดเจนในสุเราะฮ์อันนิสาฮ์ โองการที่ 35 ซึ่ง Syed Khalid Rashid (2008) ได้ให้ข้อสังเกตว่า คำว่า “ซุลฮุ” ที่ปรากฏในอายะห์ข้างต้นหมายถึงการเจรจาต่อรอง การไกล่เกลี่ย และการประนีประนอม นอกจากนี้ยังมีแบบอย่างการระดับข้อพิพาทในยุคสมัยท่านเราะสูล ﷺ และยุคสมัยของท่านคอลีฟะห์ ซึ่งมีการศึกษาแบบอย่างการปฏิบัติและการบริหารงานยุติธรรมในสังคมยุคนั้นให้คนรุ่นหลังได้ศึกษาเป็นแนวทางเพื่อการปรับใช้ร่วมสมัย นอกจากนี้ ยังมีการระดับข้อพิพาทด้วยการแต่งตั้งตะห์กิม (การตัดสิน) ซึ่งมีความคล้ายคลึงกับแนวคิดอนุญาโตตุลาการในระบบยุติธรรมทางเลือก กล่าวคือเป็นการมอบความไว้วางใจการตัดสินให้กับบุคคลที่มีคุณสมบัติเหมาะสม

นอกจากนี้ จากการศึกษาการระดับข้อพิพาทในพื้นที่อื่นอย่างชุมชนอาเงะห์ ในประเทศอินโดนีเซีย ก็พบว่ามีกระบวนการการแก้ปัญหาข้อ

พิพาทที่สอดคล้องกับหลักการศาสนาอิสลาม และขนบธรรมเนียมประเพณีของคนในพื้นที่ (Faizal Kamaruddin, 2014) เช่นเดียวกับในประเทศมาเลเซียที่พบว่า มีการนำการระงับข้อพิพาททางเลือกอิสลามมาใช้ในการแก้ปัญหาเรื่องต่างในสังคมอย่างกว้างขวาง (Umar, 2015) และในประเทศบรูไน ก็มีการระงับข้อพิพาททางเลือกในรูปแบบของการผสมผสานรูปแบบสมัยใหม่ของต่างประเทศผนวกเข้ากับรูปแบบดั้งเดิมของพื้นที่ ซึ่งธรรมชาติของคนบรูไนจะหลีกเลี่ยงการเผชิญหน้าและลดข้อขัดแย้งด้วยการยุติข้อพิพาท การดำเนินคดีในชั้นศาลในประเทศบรูไนเมื่อเปรียบเทียบกับประชากรในประเทศแล้วอยู่ในอัตราที่น้อย Black (2001) กล่าวได้ว่า การบริหารงานยุติธรรมทางเลือกจะสามารถขับเคลื่อนอย่างมีประสิทธิภาพและสัมฤทธิ์ผลได้ต้องอาศัยกลไกทางสังคมและหลักกฎหมายควบคู่กัน

กระบวนการระงับข้อพิพาททางสังคมในชุมชนจึงต้องมีการปรับใช้ให้เหมาะสมกับภูมิปัญญาท้องถิ่นและอัตลักษณ์ของคนในพื้นที่ เนื่องจากชุมชนจังหวัดชายแดนภาคใต้เป็นพื้นที่ที่มีลักษณะพิเศษทางสังคมและวัฒนธรรม ซึ่งประชาชนในพื้นที่มีค่านิยมศาสนาอิสลามเป็นที่ยึดเหนี่ยวของจิตใจและเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต การดำเนินการทางระบบยุติธรรมของพื้นที่จึงอาจมีความเฉพาะแตกต่างจากบริบทพื้นที่อื่นๆ ของประเทศไทย โดยจะบูรณาการแนวคิดที่มาจากบทบัญญัติทางศาสนามาใช้ร่วมกับการกำหนดข้อตกลงทางสังคม เป็นไปในลักษณะเดียวกับที่ Cesare Beccaria (1872) กล่าวไว้ว่า จำเป็นต้องมีสัญญาประชาคม เพื่อที่ประชาชนในสังคมนั้น จะได้ยินยอมในการจำกัดสิทธิเสรีภาพของตนบางประการเพื่อรักษาความสงบของสังคมส่วนรวมไว้ อย่างไรก็ตาม จากการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องพบว่าในอดีตที่ผ่านมา งานวิจัยที่ศึกษาเกี่ยวกับ

การระงับข้อพิพาททางเลือกในชุมชนจังหวัดชายแดนภาคใต้มีค่อนข้างจำกัด อีกทั้งยังกระจัดกระจายไม่ได้มีการจัดการความรู้ยุติธรรมทางเลือกนี้อย่างเป็นระบบ ดังนั้น การได้สำรวจข้อมูลเชิงประจักษ์จากประชาชนจะเป็นประโยชน์ในการพัฒนาระบบยุติธรรมทางเลือกในพื้นที่ให้มีการดำเนินการที่มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

ด้วยเหตุนี้ งานวิจัยนี้จึงมุ่งศึกษาการดำเนินการระงับข้อพิพาททางเลือกการดำเนินการระงับข้อพิพาทในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ ซึ่งครอบคลุมจังหวัดปัตตานี ยะลา นราธิวาส สตูล และ 4 อำเภอของจังหวัดสงขลา เพื่อเป็นข้อมูลพื้นฐานให้แก่ภาครัฐในการกำหนดนโยบายและยุทธศาสตร์พัฒนาระบบยุติธรรมทางเลือกให้ประชาชนในพื้นที่สามารถเข้าถึงความเป็นธรรมได้อย่างเสมอภาค

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษาสภาพการดำเนินการระงับข้อพิพาททางเลือกของประชาชนในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษครั้งนี้เป็นการศึกษารูปแบบการระงับข้อพิพาททางเลือกของประชาชนในพื้นที่ท้องถิ่นสามจังหวัดชายแดนภาคใต้โดยใช้วิธีวิทยาการวิจัยผสมวิธี (Mixed Methods Research) เป็นการวิจัยเชิงสำรวจไปพร้อมกับการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยเก็บข้อมูลในระหว่างเดือนพฤษภาคม-สิงหาคม 2558 มีรายละเอียดการดำเนินการวิจัย ดังนี้

ประชากรกลุ่มตัวอย่างและผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

การเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงปริมาณ จากประชาชน ผู้นำชุมชน ผู้นำศาสนา ที่เกี่ยวข้อง และมีประสบการณ์ ในการระงับข้อพิพาททางเลือกใน

พื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ เพื่อเป็นข้อมูล การเชิงพื้นที่เบื้องต้น จากนั้นเก็บข้อมูลเชิง คุณภาพโดยจัดการประชุมกลุ่ม (Focus group) ผู้นำศาสนาและผู้นำชุมชนเฉพาะในพื้นที่สาม จังหวัดชายแดนใต้ คือ ปัตตานี ยะลา นราธิวาส โดยผู้ให้ข้อมูลสำคัญประกอบด้วย ผู้นำศาสนา ได้แก่ อิหม่าม คอเต็บ บิหลั่น หรือคณะกรรมการ มัสยิด จังหวัดละ 5 คน รวมทั้งสิ้น 15 คน และ ผู้นำชุมชนในสามจังหวัดชายแดนใต้ ได้แก่ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน หรือคณะกรรมการหมู่บ้าน จังหวัดละ 5 คน รวมทั้งสิ้น 15 คน

เครื่องมือที่ใช้รวบรวมข้อมูล

1) แบบสอบถาม (Questionnaire) เพื่อเก็บ รวบรวมข้อมูลเชิงปริมาณเพื่อสำรวจข้อมูลพื้นฐาน เบื้องต้นจากประชาชน ผู้นำชุมชน และผู้นำศาสนา ที่เกี่ยวข้อง โดยแบบสอบถามแบ่งออกเป็น 2 ตอน ได้แก่ ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับผู้ตอบ แบบสอบถาม ตอนที่ 2 ผลการดำเนินการใน กระบวนการระงับข้อพิพาททางเลือกในชุมชน ตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือโดยการตรวจสอบ ความเที่ยงตรงตามเนื้อหา (Content Validity) และค่าดัชนีความสอดคล้องระหว่างข้อคำถามกับ ประเด็นหลักของเนื้อหา (Index of Item Objective Congruency: IOC) จากผู้เชี่ยวชาญจำนวน 3 ท่าน โดยผลการพิจารณาพบว่าคำถามทุกข้อที่ค่า ดัชนีความสอดคล้องมากกว่า 0.70 ทุกข้อคำถาม และทดลองเก็บข้อมูล (Try Out) กับกลุ่มตัวอย่าง 30 คน ที่ไม่ใช่กลุ่มตัวอย่างของการวิจัยเพื่อ วิเคราะห์หาค่าความเชื่อมั่น (Reliability) ของ แบบสอบถาม โดยหาค่าสัมประสิทธิ์แอลฟาของ ครอนบาค (Cronbach's Alpha Coefficient) ซึ่ง ได้ค่าความเชื่อมั่นทั้งฉบับสำหรับแบบสอบถาม เท่ากับ .883 ซึ่งถือว่าอยู่ในเกณฑ์ที่เหมาะสม สำหรับการนำแบบสอบถามไปเก็บข้อมูลเพื่อการ วิจัย จากนั้นจึงนำแบบสอบถามที่ปรับปรุงแล้วไป

ลงพื้นที่เก็บข้อมูล

2) แนวคำถามการประชุมกลุ่ม (Focus group) แนวคำถามจะครอบคลุมประเด็นที่เกี่ยวข้อง กับ รูปแบบการระงับข้อพิพาททางเลือกที่ดำเนินการ ในชุมชน เหตุผลที่ใช้รูปแบบการระงับข้อ พิพาทเลือกในชุมชน และข้อเสนอแนะเพื่อการ พัฒนาการระงับข้อพิพาททางเลือกในชุมชน

การวิเคราะห์ข้อมูล

วิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณโดยใช้ค่าสถิติ พื้นฐาน ได้แก่ ความถี่ ร้อยละ และค่าเฉลี่ย โดยใช้โปรแกรมคอมพิวเตอร์สำเร็จรูป ซึ่งมีเกณฑ์ใน การแปลความคิดเห็น คือ 1.50-2.49 หมายถึง เห็นด้วยระดับน้อยที่สุด 1.50-2.49 หมายถึง เห็น ด้วยระดับน้อย 2.50-3.49 หมายถึง เห็นด้วยระดับ ปานกลาง 3.50-4.49 หมายถึง เห็นด้วยระดับ มาก 4.50-5.00 หมายถึง เห็นด้วยระดับมากที่สุด (ธานินทร์ ศิลป์จารุ, 2549) และวิเคราะห์ข้อมูลเชิง คุณภาพผลจากการประชุมกลุ่มด้วยการถอดเทป บันทึกการประชุมและวิเคราะห์เนื้อหา (Content analysis) โดยการวิเคราะห์ข้อมูลส่วนย่อยที่ได้ จากผู้ให้ข้อมูล จากนั้นพิจารณาส่วนย่อยที่คล้าย กันจัดหมวดหมู่เป็นประเด็นตามกรอบที่ศึกษา

ผลการวิจัย

ผลศึกษาสภาพการดำเนินการระงับข้อ พิพาททางเลือกของประชาชนในพื้นที่จังหวัด ชายแดนภาคใต้จากข้อมูลการศึกษาเชิงปริมาณ และเชิงคุณภาพ ปรากฏรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. ผลการศึกษาเชิงปริมาณ

ข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับผู้ตอบ แบบสอบถาม ส่วนใหญ่เป็นเพศชายคิดเป็นร้อยละ 55.5 และเป็นเพศหญิง ร้อยละ 44.5 ผู้ตอบ แบบสอบถามส่วนใหญ่อายุอยู่ในช่วงอายุ 26-35 ปี โดยส่วนใหญ่มีสถานภาพสมรส และนับถือ

ศาสนาอิสลาม ระดับการศึกษาสูงสุดของผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่มีการศึกษาในระดับปริญญาตรี ซึ่งมีสัดส่วนสูงสุด คิดเป็นร้อยละ 26.9 รองลงมาคือ ระดับมัธยมศึกษาตอนปลายคิดเป็นร้อยละ 23.8 และมีระดับการศึกษาสูงสุดในระดับประถมศึกษา คิดเป็นร้อยละ 19.1 ตามลำดับ โดย

ส่วนใหญ่มีอาชีพหลักเป็นเกษตรกร ได้แก่ ทำสวน ทำนา และทำการประมง คิดเป็นร้อยละ 33.2 รองลงมา ประกอบอาชีพเป็นลูกจ้าง (เป็นลูกจ้างของเอกชน รัฐบาล และรัฐวิสาหกิจ ตามลำดับ) เป็นร้อยละ 29.5 และนอกจากนั้นประกอบอาชีพธุรกิจ และทำงานในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามเป็นต้น

ตารางที่ 1 ลักษณะทางประชากรของประชาชนที่ตอบแบบสอบถาม (n=1,100 คน) (ต่อ)

ลักษณะทางประชากร	จำนวน	ร้อยละ	ลักษณะทางประชากร	จำนวน	ร้อยละ
เพศ			อาชีพหลัก		
ชาย	610	55.5	1) นายจ้าง	105	9.5
หญิง	490	44.5	- ธุรกิจ	59	56.2
			- โรงเรียนเอกชนสอนศาสนา	38	36.2
ช่วงอายุ			- อื่น ๆ	8	7.6
ไม่เกิน 25 ปี	233	21.2			
26-35 ปี	334	30.4	2) ลูกจ้าง	320	29.5
35-45 ปี	252	22.9	- รัฐบาล	107	33.4
45-55 ปี	192	17.5	- รัฐวิสาหกิจ	24	7.5
55 ปีขึ้นไป	89	8.1	- เอกชน	155	48.4
			- อื่น ๆ	34	10.6
สถานภาพ					
โสด	321	29.2	3) เกษตรกร	365	33.2
สมรส	722	65.6	- ทำสวน	290	79.5
หม้าย	38	3.5	- ทำนา	32	8.8
แยกกันอยู่	19	1.7	- ประมง	43	11.8
ศาสนา			4) ธุรกิจส่วนตัว	150	13.6
พุทธ	31	2.8	5) ช่วยธุรกิจในครัวเรือน	27	2.5
อิสลาม	1065	96.8	โดยไม่ได้รับค่าจ้าง		
คริสต์	4	0.4	6) สมาชิกของการรวมกลุ่ม	13	1.2
			7) อาชีพอื่น ๆ	120	10.9

กระบวนการยุติธรรมทางเลือก: สภาพการดำเนินการระงับข้อพิพาททางเลือกของประชาชนในพื้นที่ชุมชนจังหวัดชายแดนภาคใต้

ลักษณะทางประชากร	จำนวน	ร้อยละ	ลักษณะทางประชากร	จำนวน	ร้อยละ
ระดับการศึกษา			รายได้เฉลี่ย/เดือน		
ประถมศึกษา	210	19.1	ต่ำกว่า 5,000 บาท	341	31.0
มัธยมศึกษาตอนต้น	202	18.4	5,000 - 10,000 บาท	464	42.2
มัธยมศึกษาตอนปลาย	262	23.8	10,001 - 15,000 บาท	187	17.0
ปริญญาตรี	296	26.9	15,000 บาท ขึ้นไป	108	9.8
สูงกว่าปริญญาตรี	21	1.9	ต่ำกว่า 5,000 บาท	341	31.0
อื่นๆ (เช่น ไม่ได้เรียน เรียนระบบปอเนาะ)	109	9.9			

ตารางที่ 2 ระดับการเลือกปฏิบัติในการระงับข้อพิพาทในชุมชนจังหวัดชายแดนภาคใต้

ข้อ	การระงับข้อพิพาทที่เลือกปฏิบัติ	มากที่สุด	มาก	ปานกลาง	น้อย	น้อยที่สุด
1	การหลีกเลี่ยงความขัดแย้ง	22.9	39.4	26.2	6.7	4.8
2	การเจรจาต่อรองด้วยตนเอง	16.2	42.6	28.0	9.7	3.5
3	การเจรจาต่อรองโดยมีบุคคลที่สาม	16.9	34.6	33.0	11.3	4.2
4	การไกล่เกลี่ยโดยคณะกรรมการหมู่บ้าน หรือกลุ่มบุคคลในชุมชน	15.4	36.6	33.5	11.3	3.2
5	การไกล่เกลี่ยโดยผู้นำชุมชน	16.0	36.8	32.0	10.6	4.5
6	การไกล่เกลี่ยโดยผู้นำศาสนา เช่น อิหม่าม คอเต็บ บิหลั่น และกรรมการมัสยิด	19.5	33.7	31.7	11.5	3.5
7	การประนีประนอมยอมความโดยมีผู้อาวุโส ในชุมชนที่เคารพนับถือเป็นผู้ดำเนินการ	12.9	37.7	32.2	12.8	4.4
8	อนุญาโตตุลาการโดยการแต่งตั้งบุคคลเป็น คนกลางในการตัดสินโดยแต่ละฝ่ายยินยอม	10.0	30.2	35.2	15.2	9.5
9	การให้คำปรึกษาแนะนำแนวทางที่เรียกว่า “ซุรอ หรือ “มุชาวาเราะฮ์”	15.3	34.6	33.2	12.6	4.3
10	การใช้กฎกติกาที่ชุมชนได้วางไว้ ที่เรียกว่า “ฮุกุมฟากัต”	14.5	32.8	31.6	15.5	5.5
11	กระบวนการทางศาลเริ่มด้วยมีการฟ้องร้อง สิ้นสุดด้วยคำพิพากษาของศาล	12.1	30.2	30.7	16.7	10.3
12	การใช้ความรุนแรง เช่นการประณามโดย ชุมชน เป็นต้น	11.0	25.5	27.4	17.9	18.3

จากตารางนี้ พบว่า เมื่อเกิดกรณีพิพาทขึ้นในชุมชนผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่เลือกปฏิบัติเพื่อยุติ ความขัดแย้งด้วยการเจรจาต่อรองด้วยตนเอง คิดเป็นร้อยละ 42.6 การหลีกเลี่ยงความขัดแย้ง คิดเป็นร้อยละ 39.4 และการประนีประนอมยอมความโดยมีผู้อาวุโสที่ผู้คนในชุมชนนับถือเป็นผู้ดำเนินการในการระงับข้อพิพาทของชุมชน คิดเป็นร้อยละ 37.7 ตามลำดับสำหรับแนวทางการปฏิบัติที่ถูกเลือกใช้ในการระงับ

ข้อพิพาทที่มีระดับการปฏิบัติในน้อยที่สุด 3 อันดับ คือ การใช้ความรุนแรง เช่น การประณามโดยชุมชน คิดเป็น ร้อยละ 18.3 รองลงมา คือ กระบวนการทางศาล เริ่มด้วยมีการฟ้องร้อง สิ้นสุดด้วยคำพิพากษาของศาล คิด เป็นร้อยละ 10.3 และ อนุญาโตตุลาการโดยการแต่งตั้งบุคคลเป็น คนกลางในการตัดสินโดยแต่ละฝ่ายยินยอม คิด เป็นร้อยละ 9.5 ตามลำดับ

ตารางที่ 3 บทบาทและผลการดำเนินการระงับข้อพิพาททางเลือกในชุมชนสามจังหวัดชายแดนภาคใต้*

การดำเนินการระงับข้อพิพาททางเลือก	การเจรจาต่อรอง				การไกล่เกลี่ย				อนุญาโตตุลาการ			
	ใช่		ไม่ใช่		ใช่		ไม่ใช่		ใช่		ไม่ใช่	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
บทบาทในการระงับข้อพิพาท												
1.ผู้ดำเนินการหรือคนกลาง	139	65.0	75	35	114	61.0	73	39	34	48.6	36	51.4
2.คู่พิพาท	91	42.5	123	57.5	74	39.6	113	60.4	25	35.7	45	64.3
3.พยาน	78	36.4	136	63.6	68	36.4	119	63.6	17	24.3	53	75.7
4.อื่น ๆ	5	2.3	209	97.7	1	0.5	186	99.5	2	2.9	68	97.1
ผลการดำเนินการ												
1.ข้อพิพาทยุติทั้งหมด	84	39.3	130	60.7	52	27.8	135	72.2	20	28.6	50	71.4
2.ข้อพิพาทยุติได้เป็นส่วนใหญ่	108	50.5	106	49.5	96	51.3	91	48.7	26	37.1	44	62.9
3.ข้อพิพาทยุติได้เป็นบางส่วน	94	43.9	120	56.1	101	54.0	86	46.0	32	45.7	38	54.3
4.ข้อพิพาทไม่ยุติ	31	14.5	183	85.5	22	11.8	165	88.2	10	14.3	60	85.7

หมายเหตุ : ชิดเส้นใต้คือร้อยละที่มีระดับความคิดเห็นมากที่สุดในแต่ละข้อคำถาม

จากตารางพบว่า โดยส่วนใหญ่ผู้ที่ตอบแบบสอบถามเคยเข้าร่วมการระงับข้อพิพาททางเลือกใน รูปแบบการเจรจาต่อรอง คิดเป็นร้อยละ 65 รองลงมาในรูปแบบการไกล่เกลี่ย คิดเป็นร้อยละ 61 และเข้าร่วมใน รูปแบบอนุญาโตตุลาการน้อยที่สุด คิดเป็นร้อยละ 48.6 ตามลำดับ โดยส่วนใหญ่เข้าร่วมในบทบาทการเป็น ผู้ดำเนินการหรือเป็นคนกลางมากที่สุด ตามมาด้วยเข้าร่วมในฐานะ คู่พิพาท และพยาน ตามลำดับ

สำหรับผลการดำเนินการหลังจากนำการระงับข้อพิพาททางเลือกมาใช้นั้น ผู้ตอบแบบสอบถามมี ความเห็นว่า โดยภาพรวมข้อพิพาทสามารถยุติได้เป็นส่วนใหญ่โดยยุติด้วยกระบวนการเจรจาต่อรอง คิดเป็น ร้อยละ 50.5 ผ่านรูปแบบการไกล่เกลี่ยสามารถยุติได้เป็นบางส่วนมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 54 และผ่านอนุญาโตตุลาการสามารถยุติได้เป็นบางส่วนมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 37 ตามลำดับ

2. ผลการศึกษาเชิงคุณภาพ

ข้อค้นพบจากการเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพ ด้วยการประชุมกลุ่มผู้นำชุมชนและผู้นำศาสนามีสาระสำคัญ คือ สภาพการดำเนินการระงับข้อพิพาททางเลือกในชุมชนจังหวัดชายแดนภาคใต้ใช้รูปแบบการไกล่เกลี่ยเป็นหลัก โดยมีการดำเนินการระงับข้อพิพาทในรูปแบบการประนีประนอม และการเจรจาต่อรองในลักษณะที่ไม่เป็นทางการเป็นขั้นต้นก่อนเข้าสู่กระบวนการไกล่เกลี่ย โดยสามารถแบ่งลักษณะการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทที่ได้ดำเนินการในชุมชน ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1) การไกล่เกลี่ยโดยใช้หลักการมีส่วนร่วม

การไกล่เกลี่ยโดยใช้หลักการมีส่วนร่วมเป็นรูปแบบหนึ่งของการระงับข้อพิพาททางเลือกในชุมชนท้องถิ่นจังหวัดชายแดนภาคใต้ โดยจะให้ความสำคัญต่อความร่วมมือของทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องกับการแก้ไขข้อพิพาทในชุมชน ได้แก่ กรรมการหมู่บ้าน ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน ผู้นำศาสนา ผู้นำธรรมชาติ ยุติธรรมชุมชน เป็นต้น การระงับข้อพิพาทลักษณะนี้โดยทั่วไปจะเป็นลักษณะของการตั้งคณะกรรมการ และกำหนดให้มีประธานเป็นผู้ดำเนินการไกล่เกลี่ย อย่างไรก็ตาม ในการปฏิบัติจริงแต่ละพื้นที่จะมีการดำเนินการที่แตกต่างกัน ขึ้นอยู่กับบริบทของชุมชน ดังที่ผู้ให้ข้อมูลสำคัญได้กล่าวว่า

“วิธีการไกล่เกลี่ยที่เกิดในหมู่บ้านก็จะมีผู้ใหญ่บ้านเป็นคนเรียกมาคุย และอิหม่ามจะเข้ามามีส่วนร่วมในการคุยเพื่อเสนอทางออก ส่วนประธานศูนย์อาติสันฯ ก็จะเป็นผู้ประสานในพื้นที่ส่วนใหญ่แล้วกำนันจะเป็นคนไกล่เกลี่ยหลัก โดยผู้เข้าร่วมในกระบวนการไกล่เกลี่ยจะมี ประธานเลขา ผู้นำชุมชน ผู้นำศาสนา และสมาชิก อบต.”

2) การไกล่เกลี่ยโดยใช้หลักหุฎุมฟากัต

การใช้หลักหุฎุมฟากัต (กำหนดกฎกติกาการอยู่ร่วมกันในชุมชน) เป็นรูปแบบหนึ่งของการไกล่เกลี่ยที่มีการปฏิบัติในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ โดยจะมีความเกี่ยวข้องกับข้อตกลงที่ได้จัดทำในชุมชนนั้น ๆ เพื่อใช้เป็นมาตรการในการลงโทษผู้ที่ละเมิดจนส่งผลให้เกิดความไม่สงบสุขในชุมชน การออกกฎกติกาในชุมชนเพื่อการอยู่ร่วมกันหรือหุฎุมฟากัต มีวิธีการที่แตกต่างตามพื้นที่ บางแห่งอาจมาจากสภาชุรอ (ปรึกษาหารือ) ในชุมชน อาจจะถูกกำหนดโดยคณะกรรมการหมู่บ้าน ซึ่งมาจากการเอากฎในแต่ละหมู่บ้านมาวิเคราะห์ร่วมกัน โดยทั่วไปหุฎุมฟากัตจะเขียนเป็นข้อ ๆ ครอบคลุมเรื่องที่เกี่ยวข้องกับวิถีของชุมชนนั้น ๆ อาทิ การละเลยในเรื่องการปฏิบัติศาสนกิจ การลักขโมย ยาเสพติด ชู้สาว เป็นต้น โดยมีการกำหนดบทลงโทษ ดังที่ผู้ให้ข้อมูลสำคัญได้สะท้อนไว้อย่างน่าสนใจดังนี้

“กรณีเยาวชนในพื้นที่ไม่ละหมาด เมื่อเสียชีวิต สัปบุรุษจะไม่ไปร่วมละหมาดญะนาซะฮ์ (พิธีศพตามหลักการศาสนาอิสลาม) ส่วนกรณีการลักขโมยและยาเสพติด หากมีการแจ้งเตือนไปแล้วแต่ยังคงมีพฤติกรรมเดิม ๆ เมื่อเสียชีวิตก็จะให้อิหม่ามละหมาดญะนาซะฮ์เพียงคนเดียว ส่วนสัปบุรุษอื่นจะไม่ไปร่วม”

“กรณีการลักขโมย ลำดับแรกจะเรียกมาตักเตือน โดยให้ผู้ปกครองมารับทราบด้วย แต่หากมีการทำความผิดอีก ก็จะลงโทษโดยการให้แบกเศษยางเดินทั่วตำบลเพื่อเป็นการประจาน หลังจากใช้มาตรการนี้ผลที่เกิดขึ้นก็คือ ไม่มีการลักขโมยเกิดขึ้นอีก แต่ในกรณีที่แก้ปัญหาไม่ได้ ก็จะจัดส่งให้เจ้าหน้าที่ตำรวจดำเนินการ”

โดยพื้นฐานโครงสร้างทางสังคมของชุมชนมุสลิมมีความเชื่อมโยงกับหลักปฏิบัติทางศาสนา หุฎุมฟากัตจึงใช้เป็นมาตรการลงโทษผู้ทำผิดกฎกติกาข้อตกลงในสังคม จนเป็นเหตุให้

สังคมไม่สงบสุข และยังเป็นเครื่องมือประกอบการจัดทำข้อตกลงยุติข้อพิพาทในชุมชน ซึ่งเมื่อมีการนำเอาข้อตกลงมาอ้างอิงถึงในกระบวนการไกล่เกลี่ยก็จะทำให้การยุติข้อพิพาทมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

3) การไกล่เกลี่ยโดยใช้หลักบารมี

การไกล่เกลี่ยโดยใช้หลักบารมีเป็นรูปแบบของการไกล่เกลี่ยทางเลือกที่พบเห็นอยู่ในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ โดยเน้นที่คุณสมบัติของผู้ไกล่เกลี่ย คือต้องมีคุณลักษณะพิเศษที่บ่งชี้ถึงควมมีบารมี ซึ่งอาจเป็นบุคคลที่สังคมให้การยอมรับอันเนื่องมาจากความรู้และความดีที่ประพฤติปฏิบัติจนเป็นที่รักของทุกคน หรือผู้ทรงอิทธิพลที่แสดงพฤติกรรมของการใช้อำนาจเพื่อให้คู่กรณีเกิดความเกรงใจและยอมรับต่อบทบาทของเขาในฐานะผู้ไกล่เกลี่ย ดังที่ผู้ให้ข้อมูลสำคัญสะท้อนว่า

“วัยรุ่นไปเที่ยวหาผู้ใหญ่กันสองต่อสอง ในกรณีนี้เรา (ผู้ไกล่เกลี่ย) จำเป็นต้องใช้หลักบารมี ต้องมีการแสดงอำนาจอิทธิพลบ้าง และต้องมีความเด็ดขาดในการตัดสินใจ และมีความเป็นกลาง ในกรณีนี้เราใช้การสอบถามเท็จจริง โดยการถามทั้งคู่ตรง ๆ ว่าเสียตัวแล้วหรือยัง เด็กทั้งสองให้ข้อมูลว่าแค่ไปเที่ยวกันเฉย ๆ ที่นี้เราก็ต้องดูอนาคตของเด็กด้วย ถ้าเราไปจับแต่งงาน เด็กก็ไม่มีความสุข เขาแค่พากันไปเที่ยว แล้วเราถามคุณแม่เขาว่า ถ้าจับด้วยคำว่า อภัย เมตตาคะได้หรือไม่ เพราะว่าเด็กก็ยังไม่รู้อะไรเป็นแค่ความคึกคะนอง ไกล่เกลี่ยไป ไกล่เกลี่ยมาก็จบด้วยความอภัยเมตตา”

“กรณีหลักเขตแดนระหว่างหมู่บ้านผม (ผู้ไกล่เกลี่ย) ได้เจรจาไกล่เกลี่ยเพื่อขอพื้นที่ส่วนกลางฝั่งละเมตร ซึ่งจะทำให้คนรุ่นลูกหลานไม่ต้องทะเลาะกัน ก็ใช้วิธีไกล่เกลี่ยแบบลูกทุ่ง ๆ คือคนในหมู่บ้านเราจะรู้จักว่าใครเป็นใคร คือเราจะใช้อำนาจบารมี ผู้ใหญ่ที่หมู่บ้านจะโหดหน่อย ถ้า

พูดไม่รู้เรื่องตบก็ตบไปเลย เราก็ต้องอยู่ให้เขาเกรงใจ จะง่ายกว่าคนอื่นไกล่เกลี่ย”

4) การไกล่เกลี่ยโดยใช้หลักความเป็นพี่น้องกันในอิสลาม

การไกล่เกลี่ยโดยใช้หลักความเป็นพี่น้องเป็นลักษณะการระงับข้อพิพาทที่ใช้ความเป็นกันเองโดยอาศัยหลักความเป็นพี่น้องในอิสลาม ซึ่งหลักคำสอนในศาสนาอิสลามส่งเสริมให้มุสลิมให้อภัย เชิญชวนไปสู่ความดีและไม่ถือโทษโกรธเคืองกัน สิ่งเหล่านี้จะส่งผลกระทบต่อทักษะของคู่กรณี ทำให้มีการยอมรับในข้อไกล่เกลี่ย ซึ่งถือเป็นจุดแข็งของรูปแบบการไกล่เกลี่ยดังกล่าวนี้ ดังจะเห็นได้จากกรณีตัวอย่างดังนี้

“กรณีการขับรถชนกันในท้องถนน ตำรวจท้องที่แนะนำให้ไปแจ้งความและฟ้องศาล ผมในฐานะผู้ไกล่เกลี่ยจึงได้ประสานกับตำรวจเพื่อขอทำการไกล่เกลี่ย โดยขอให้กำหนดเป็นประธานไกล่เกลี่ย ผมก็ได้ชี้แนะให้ระลึกถึงหลักคำสอนศาสนาว่า อัลลอฮฺทรงสั่งใช้ให้เราเป็นคนที่มีความใจกว้าง อ่อนอารี และกรณีนี้ผมได้ให้แต่ละคนเสนอว่าจะจ่ายกันอย่างไร และสุดท้ายเรื่องก็สามารถยุติได้โดยไม่ต้องขึ้นศาล”

จากกรณีข้างต้นจะเห็นได้ว่า เมื่อการไกล่เกลี่ยนำคำสอนศาสนามาปλοบประโลมเพื่อให้ผู้พิพาทระลึกถึงความเป็นพี่น้อง การไกล่เกลี่ยก็จะดำเนินไปอย่างสงบมากขึ้น โดยใช้หลักของความเป็นกันเองควบคู่กับการอบรมโดยอิงคำสอนศาสนา ผลลัพธ์ของการไกล่เกลี่ยจะสามารถทำให้คู่กรณีทั้งสองยอมรับร่วมกันได้

5) การไกล่เกลี่ยโดยใช้หลักบูรณาการ

การระงับข้อพิพาทในบางกรณีที่มีความซับซ้อน อาจจำเป็นต้องปรับใช้การไกล่เกลี่ยหลายลักษณะร่วมกัน เนื่องจากการใช้รูปแบบการไกล่

เกลี้ยที่อ้างอิงเพียงหลักการใดหลักการหนึ่งอาจไม่สามารถแก้ไขข้อพิพาทได้ ดังจะเห็นได้จากบางพื้นที่ที่มีการใช้หลักยุติธรรมร่วมกับผู้นำศาสนา และ hukum pakat บางพื้นที่มีการใช้กฎหมายร่วมกับ hukum pakat แต่ทั้งนี้ผู้ไกล่เกลี่ยควรต้องมีความสามารถในการวิเคราะห์สถานการณ์ความขัดแย้ง และเลือกใช้วิธีการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทที่เหมาะสม เช่น กรณีการแก้ไขปัญหาในพื้นที่หนึ่ง แม้ผู้ไกล่เกลี่ยจะใช้หลักทางศาสนาแล้วแต่การเจรจาเบื้องต้นไม่ประสบผล สุดท้ายต้องเรียกเจ้าหน้าที่หน่วยงานยุติธรรมของรัฐมาช่วยแก้ปัญหาจึงจะสามารถยุติได้ และบางกรณีก็มีความจำเป็นต้องให้อิหม่ามตัวแทนศูนย์อำนวยความสะดวกเป็นธรรมระดับชุมชน และสภาชุมชน เข้ามาช่วยกันแก้ปัญหาพร้อมกันจึงจะสามารถยุติข้อพิพาทได้

โดยสรุปจากการศึกษาเชิงคุณภาพพบว่า สภาพการดำเนินการระงับข้อพิพาททางเลือกในชุมชนสามจังหวัดชายแดนภาคใต้มีการปฏิบัติที่แตกต่างกันตามลักษณะของข้อพิพาท โดยจะใช้รูปแบบการไกล่เกลี่ยเป็นหลัก ประกอบกับการนำหลักคำสอนศาสนาอิสลามมาหนุนเพื่อสร้างบรรยากาศแห่งการปรองดองให้อภัยในความผิดซึ่งกันและกันเพื่อยุติความขัดแย้งและสร้างสังคมที่สงบสุข

สรุปผลการวิจัย

ข้อค้นพบจากการศึกษาเชิงปริมาณ รูปแบบการดำเนินการระงับข้อพิพาททางเลือกในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ พบว่าประชาชนส่วนใหญ่เลือกที่จะยุติความขัดแย้งด้วยการเจรจาต่อรองด้วยตนเองก่อน เพื่อยุติความขัดแย้ง แล้วจึงเข้าสู่กระบวนการประนีประนอมยอมความโดยมีผู้อาวุโสที่ผู้คนในชุมชนนับถือเป็นผู้ดำเนินการในการระงับข้อพิพาทของชุมชน ผู้ตอบแบบสอบถามโดยส่วนใหญ่เคยเข้าร่วมการ

ระงับข้อพิพาททางเลือกในรูปแบบการเจรจาต่อรอง การไกล่เกลี่ย และอนุญาโตตุลาการ ตามลำดับ โดยเข้าร่วมในบทบาทการเป็นผู้ดำเนินการหรือเป็นคนกลางมากที่สุด ตามมาด้วยเข้าร่วมในฐานะคู่พิพาท และพยาน ตามลำดับ สำหรับผลการดำเนินการหลังจากนำการระงับข้อพิพาททางเลือกมาปฏิบัตินั้น โดยภาพรวมข้อพิพาทสามารถยุติได้เป็นส่วนมากด้วยการไกล่เกลี่ย เป็นต้น

และจากการศึกษาเชิงคุณภาพ บ่งชี้ชัดเจนว่าการระงับข้อพิพาททางเลือกในชุมชนสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ใช้รูปแบบการไกล่เกลี่ยเป็นหลัก สืบเนื่องจากการไกล่เกลี่ยเป็นแนวปฏิบัติที่มีหลักฐานรองรับชัดเจนจากตัวบทในคำสอนศาสนาอิสลามและโครงสร้างทางสังคมของชุมชนมุสลิมมีความเชื่อมโยงกับหลักพื้นฐานทางศาสนาเดิมอยู่แล้ว แต่ทั้งนี้รายละเอียดแนวปฏิบัติในการยุติความขัดแย้งก็มีความแตกต่างตามบริบทชุมชนและลักษณะของข้อพิพาท หากเป็นกรณีพิพาททั่วไปก็จะดำเนินการด้วยการระงับข้อพิพาทในระดับหมู่บ้านในลักษณะไม่เป็นทางการ โดยเป็นลักษณะการเจรจาเบื้องต้นโดยมีคนกลางซึ่งอาจเป็นผู้นำศาสนาหรือผู้มีอิทธิพลอันเป็นที่ยอมรับในหมู่บ้าน และในกรณีพิพาทที่ซับซ้อนยิ่งขึ้นก็จะใช้ช่องทางการไกล่เกลี่ยเป็นทางการโดยผ่านคนกลางที่มีคุณสมบัติเหมาะสมเป็นผู้ไกล่เกลี่ย นอกจากนี้ ลักษณะการระงับข้อพิพาทโดยการไกล่เกลี่ยที่ได้จากข้อสรุปของการประชุมกลุ่มประกอบด้วย การไกล่เกลี่ยโดยใช้หลักการมีส่วนร่วม การไกล่เกลี่ยโดยใช้หลัก hukum pakat การไกล่เกลี่ยโดยใช้หลักবারมี การไกล่เกลี่ยโดยใช้หลักความเป็นพี่น้องกันในอิสลาม และการไกล่เกลี่ยโดยใช้หลักบูรณาการ

อภิปรายผล

ประชาชนส่วนใหญ่ในพื้นที่จังหวัดชายแดน

ภาคใต้พยายามหลีกเลี่ยงความขัดแย้ง โดยใช้กระบวนการยุติธรรมทางเลือกที่เอื้ออำนวยและมีความสะดวกในการดำเนินการ อาทิ การเจรจาต่อรอง การไกล่เกลี่ย การประนีประนอม เป็นต้น ทั้งนี้รูปแบบการระงับข้อพิพาททางเลือกที่มีการดำเนินการในจังหวัดชายแดนภาคใต้มากที่สุดคือ การไกล่เกลี่ยโดยมีเพียงบางส่วนเท่านั้นที่ใช้หลักกฎหมายฟากัด ซึ่งเป็นการนำคำสอนทางศาสนามานำกับการกับภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชน แล้วกำหนดเป็นข้อตกลงร่วมกันในการยุติความขัดแย้งในชุมชนด้วยสันติวิธี สอดคล้องกับผลการศึกษาของ มะรอนิง สาแลมิง และคณะ (2554) ที่พบว่าชุมชนมุสลิมในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ส่วนใหญ่เลือกที่จะยุติความขัดแย้งหรือระงับข้อพิพาททางสังคมโดยการยึดหลักการทางศาสนาอันมีที่มาจากอัลกุรอานและอัลซุนนะฮ์ (แบบอย่างของท่านศาสนทูต) เป็นแนวทางหลัก

โดยการไกล่เกลี่ยโดยใช้หลักกฎหมายฟากัดที่พบในชุมชนมุสลิมจังหวัดชายแดนภาคใต้ เป็นเสมือนมาตรการทางสังคมที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อยับยั้งหรือป้องกัน (Punishment as a Restraint or Prevention) การกระทำความผิด สอดคล้องกับแนวคิด “ทฤษฎีสัญญาประชาคม” ของนักอาชญาวิทยาคนสำคัญ Cesare Beccaria (1872) ที่กล่าวถึงเจตนารมณ์ของการลงโทษบุคคลที่กระทำความผิดในสังคมว่ามีไว้เพื่อป้องกันบุคคลอื่นมิให้กระทำความผิดเช่นเดียวกัน ซึ่งการกำหนดข้อตกลงร่วมกันของชุมชนหรือกฎหมายฟากัดนั้น เป็นการลงโทษในลักษณะที่ทำให้ชุมชนรับรู้ร่วมกัน โดยมีอัตราความรุนแรงของการลงโทษในระดับพอเพียงที่จะยับยั้งบุคคลอื่น ๆ ในสังคมจากการกระทำความผิดลักษณะเดียวกัน เพื่อรักษาความสงบเรียบร้อยของสังคมส่วนรวม

การระงับข้อพิพาทในบริบทพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ได้มีการนำหลักคิดจากคำสอน

ศาสนาอิสลามมาปรับใช้ เนื่องด้วยศาสนาถือเป็นแหล่งยึดเหนี่ยวและที่พึ่งทางจิตใจของทุกคนเดิมอยู่แล้ว เมื่อเกิดปัญหาความขัดแย้งที่นำมาซึ่งความคับข้องใจแก่ผู้ที่ประสบทั้งผู้เสียหายและผู้กระทำความผิด การได้รับคำปลอบประโลมหรือคำชี้แนะจากแนวคิดในมิติของศาสนาก็ช่วยเอื้ออำนวยให้สถานการณ์ความขัดแย้งยุติได้โดยง่ายยิ่งขึ้น สอดคล้องกับการศึกษาการระงับข้อพิพาททางเลือกอิสลามในบริบทใกล้เคียงของ Umar (2015) ที่ได้ศึกษาการดำเนินการระงับข้อพิพาททางเลือกอิสลามในประเทศมาเลเซียซึ่งพบว่า มีการนำการระงับข้อพิพาททางเลือกอิสลามมาใช้จัดการกรณีพิพาททั่วไป อาทิ เรื่องการระงับ (การบริจาคเพื่อสาธารณะกุศล) อิสบะห์ (กระบวนการประชาอาสาเพื่อความยุติธรรม) และวะเสียต (การสั่งเสียพินัยกรรม) ซึ่งดังกล่าวล้วนเป็นแนวทางปฏิบัติตามบทบัญญัติของศาสนาอิสลาม

นอกจากนี้ ผลการศึกษายังบ่งชี้ชัดเจนว่าการระงับข้อพิพาททางเลือกในชุมชนจังหวัดชายแดนภาคใต้นิยมใช้การไกล่เกลี่ยเป็นหลักสืบเนื่องจากการไกล่เกลี่ยเป็นแนวปฏิบัติที่มีหลักฐานรองรับชัดเจนจากตัวบทในคำสอนศาสนาอิสลาม ดังนั้น การไกล่เกลี่ยข้อพิพาทให้เป็นไปตามบทบัญญัติของศาสนาอิสลามจึงถือเป็นส่วนหนึ่งในการสร้างสังคมให้สงบสุข แต่ทั้งนี้รายละเอียดและแนวปฏิบัติในการยุติความขัดแย้งก็มีความแตกต่างตามบริบทชุมชนและลักษณะของข้อพิพาท แต่อย่างไรก็ตาม ผลการศึกษาของ มะรอนิง สาแลมิง และคณะ (2555) ก็พบว่า การไกล่เกลี่ยข้อพิพาทตามบทบัญญัติศาสนาอิสลามในพื้นที่จังหวัดชายแดนใต้ยังมีปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินการ อาทิ ความพร้อมของบุคลากรอำนาจหน้าที่ งบประมาณ ตลอดจนการออกระเบียบข้อบังคับว่าด้วยการไกล่เกลี่ยที่ยังมีข้อจำกัดบางประการในการดำเนินการ โดยเฉพาะ

เอกสารอ้างอิง

- จุฬารัตน์ เอื้ออำนวย. (2556). *ระบบยุติธรรมและยุติธรรมทางเลือก: แนวการวิเคราะห์เชิงสังคมศาสตร์*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ธานินทร์ ศิลป์จารุ. (2549). *การวิจัยและวิเคราะห์ข้อมูลทางสถิติด้วย SPSS*. กรุงเทพฯ: วี อินเตอร์ พรินท์.
- มะรอนิง สาลมิง และคณะ (2554). *การไกล่เกลี่ยข้อพิพาทครอบครัวและมรดก ตามบทบัญญัติแห่งศาสนาอิสลามในจังหวัดชายแดนภาคใต้*. ม.ป.ท. ส่วนนโยบายและยุทธศาสตร์ สำนักงานปลัดกระทรวงยุติธรรม.
- _____. (2555). *การพัฒนาระบบและศักยภาพการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทด้วยครอบครัวและมรดกตามบทบัญญัติฯ*. ม.ป.ท. สำนักนโยบายและยุทธศาสตร์ สำนักงานปลัดกระทรวงยุติธรรม กระทรวงยุติธรรม.
- ศศิมล ช่วยดำรง และสมเกียรติ แก้วเกาะสะบ้า (2558). *สาเหตุความล่าช้าในการดำเนินคดีอาญาของศาลยุติธรรมภายในจังหวัดสงขลา*. สงขลา: มหาวิทยาลัยหาดใหญ่.
- อรพินธ์ สุวัฒน์ปุระ (2551). *การจัดการความขัดแย้งและอาชญากรรมโดยชุมชนบ้านแม่ยางส้าน อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่*. (วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยแม่โจ้, เชียงใหม่.
- Beccaria, C. (1872). *An essay on crimes and punishments*. By the Marquis Beccaria of Milan. With a Commentary by M. de Voltaire. A New Edition Corrected. (Albany: W.C. Little & Co., 1872). Retrieved from <http://oll.libertyfund.org/titles/2193>
- Black, A. (2001). *Alternative dispute resolution in Brunei Darussalam: The blending of imported and traditional processes*. Bond Law Review, 13(2), 4.
- Kamarudin F. (2014). *The development of an effective and efficient dispute resolution processes for strata scheme disputes in Peninsular Malaysia*. (Doctoral dissertation, Queensland University of Technology, Australia).
- Nora A. H., Sa'odah A. & Umar A. O. (2013). *Alternative Dispute Resolution (ADR) In Islam*. (2nd ed) Kuala Lumpur: IIUM Press.
- Rashid S. K. (2008). Peculiarities & Religious Underlining of ADR in Islamic Law. In Conference on Mediation in Asia Pacific: Constraints and Challenges, Australia.
- Umar A. O. (2015). Shari'ah court-annexed dispute resolution of three commonwealth countries – a literature review *International Journal of Conflict Management*, 26(2), 214-238.
- United Nation Office of Drugs and Crime. (2007). Training Manual on Alternative Dispute Resolution and Restorative Justice. Retrieved from <http://www.unodc.org/documents/>